

ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»

ДУБ БОГДАНА СТАНІСЛАВІВНА

УДК 005.412[168.4:33-049.5]+(334.758.4:631.151.61)(043.3)

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРОХОЛДИНГІВ

21.04.02 – економічна безпека суб'єктів господарської діяльності

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2021

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі економіки та міжнародних економічних відносин Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Кирилюк Євгеній Миколайович,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
завідувач кафедри економіки та міжнародних
економічних відносин.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Ляшенко Олександра Миколаївна,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
директор Навчально-наукового інституту менеджменту та
освіти дорослих;

доктор економічних наук, професор
Шемаєва Людмила Григорівна,
Національний інститут стратегічних досліджень,
головний консультант відділу економічної стратегії.

Захист відбудеться «30» вересня 2021 р. об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.130.01 Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Табірна, 30-32, ауд. 237.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Табірна, 30-32, ауд. 236.

Автореферат розіслано «30» серпня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

Н. М. Літвін

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У контексті забезпечення національної безпеки, поряд з її політичною та воєнною, важливими складовими частинами є економічна та продовольча. Аграрний сектор України, маючи унікальні ресурси, разом із розвитком інноваційних інформаційних технологій у змозі забезпечити якісне економічне зростання країни. В Україні найбільшими та найвпливовішими представниками агросектору є аграрні холдинги. На сучасному етапі розвитку світового господарства актуальним питанням є визначення ролі системи економічної безпеки агрохолдингів в їхній економічній стратегії, яка спрямована на забезпечення економічного зростання шляхом впровадження інновацій і підвищення ефективності та результативності діяльності.

Питанням забезпечення економічної безпеки підприємств присвячували свої роботи такі закордонні економісти, як М. Блауг, А. Вестінг, М. Денхоф, П. Кінг, Дж. Найт, Р. Нолан, Р. Пайк, Г. Рейд, Г. Фостер (управління ризиками підприємств); О. Вільямсон, Дж. Коммонс, Р. Коуз, Д. Норт, Г. Саймон, (вертикальна інтеграція) та ін. Серед вітчизняних фахівців – В. Алькема, О. Ілляшенко, Г. Козаченко, О. Ляшенко, Ю. Погорелов, Л. Шемаєва (концептуальні проблеми економічної безпеки суб'єктів господарювання, ключові проблеми безпекології); О. Захаров, О. Россошанська (інновації в економічній безпеці підприємств); В. Андрійчук, М. Дем'яненко, Є. Кирилюк, І. Румик, П. Саблук (специфіка функціонування підприємств АПК); Н. Білошкурська, В. Бойко, К. Коваленко, М. Яремова (економічна безпека сільськогосподарських підприємств та агропромислової галузі).

Утім, попри відносно значну кількість публікацій, серед дослідників відсутня єдність поглядів на широке коло питань економічної безпеки, існує брак досліджень про системи економічної безпеки підприємств конкретних галузей (зокрема аграрної), не сформовано єдиної методики оцінювання стану економічної безпеки суб'єктів господарювання, агрохолдинги практично не вивчаються в контексті економічної безпеки, а про інноваційний розвиток системи економічної безпеки агрохолдингів праць немає. Зазначене актуалізує необхідність проведення дослідження і зумовлює вибір теми, об'єкт і предмет дослідження, постановку його мети і завдань.

Наукове завдання дисертації полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних положень і науково-практичних підходів до розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, зокрема за держбюджетною темою «Інноваційні чинники сталого продовольчого забезпечення та розвитку біоекономіки в Україні» (номер державної реєстрації – 0116U006934, 2016-2018 рр.). У межах теми авторкою обґрунтовано структуру системи економічної безпеки агрохолдингів, розроблено методичні підходи до аналізу її стану та визначено інструментарій розвитку.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної праці є розробка теоретико-методичного базису й обґрунтування практичних рекомендацій щодо напрямів розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів.

Досягнення поставленої мети зумовило необхідність вирішення таких завдань:

- з'ясувати сутність та економічний зміст категорії «економічна безпека агрохолдингу»;
- розробити структуру, визначити механізм забезпечення системи економічної безпеки агрохолдингу та шляхи її інноваційного розвитку;
- узагальнити методичні підходи до оцінювання економічної безпеки агрохолдингів;
- охарактеризувати сучасний стан та виявити тенденції економічної безпеки агрохолдингів в Україні та світі;
- проаналізувати системи економічної безпеки агрохолдингів в Україні;
- здійснити оцінювання показників економічної безпеки агрохолдингів в Україні;
- визначити стратегічні напрями забезпечення розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів;
- розробити способи імплементації зарубіжного досвіду інноваційного розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів;
- надати рекомендації щодо впровадження методів та інструментів розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних, методичних і прикладних аспектів організації, функціонування та розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є синергетичний, системний підходи, єдність історичного та логічного підходів до вивчення складних процесів та систем, положення сучасної теорії та практики економічної, управлінської та суміжних наук.

Для реалізації поставлених завдань використано комплекс таких методів:

загальнонаукових: емпіричні (спостереження (п.2.1), опис (якісний та кількісний в пп.1.1-3.3, діагностика складників (пп. 2.2, 2.3), контент-аналіз, техніки LATCH, tag cloud (п.1.1); теоретичні (методи теорії пізнання: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, індукція, дедукція, пояснення, систематизація, структурування, класифікація (р.1-3); евристичні методи: анкетування (п. 2.2), прийом синтез-матриць (п. 1.2);

економіко-логічних: семантико-структурний (пп.1.1-1.3, 3.1), порівняльний (пп. 1.1-2.3), структурно-логічний та -функціональний (пп. 1.1-1.3, 2.2), причинно-наслідковий (пп. 2.1-3.2), термінологічний (пп. 1.1-1.3, 3.1-3.3), історичний (пп. 1.1, 3.1), кейс-стаді (п. 3.2); монографічний – під час детального розгляду понять та розробки концептуальних моделей структури системи економічної безпеки підприємства, механізму забезпечення, управління економічною безпекою (п. 1.2), стратегії інноваційного розвитку системи економічної безпеки підприємства (п. 3.1), для вивчення взаємовпливу менеджменту знань та ризиків на основі вітчизняного та

зарубіжного досвіду забезпечення економічної безпеки агрохолдингів (п. 3.3), для визначення наявних способів створення інтегрованої системи менеджменту (п. 3.2 та усі розділи роботи);

економіко-статистичних: статистичний аналіз (дослідження компонентів системи економічної безпеки агрохолдингів в пп. 2.2, 2.3); аналіз рядів динаміки, порівняння і групування (п. 2.1), методи описової статистики (розрахунок та узагальнення статистичних показників в р. 2); економічний та фінансовий аналіз, коефіцієнтний метод, методи комплексної оцінки (оцінювання економічної безпеки та фінансового стану досліджуваних агрохолдингів в п. 2.3); табличний та графічний (схеми, діаграми, карти знань, інфографіка) – для візуалізації результатів дослідження та систематизації статистичних даних (р. 1-3).

Інформаційною базою дослідження є закони та нормативно-правові акти України; матеріали Міністерства економіки України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства фінансів України, Державної служби статистики України, Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН (FAO), Світового банку, Департаменту сільського господарства США (USDA), фінансова звітність агрохолдингів, публікації національних і міжнародних інформаційних агентств, праці вітчизняних та зарубіжних вчених щодо економічної безпеки підприємств, результати власних досліджень тощо. Розрахунки виконані з використанням сучасних комп'ютерних технологій та методик аналізу.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в удосконаленні теоретико-методичних положень та обґрунтуванні прикладних рекомендацій щодо інноваційного розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів:

уперше:

– розроблено концептуальну модель інноваційного розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів (СЕБА), яка, базуючись на міждисциплінарному підході до економічної та управлінської наук, складається з теоретико-методичного, аналітичного і рекомендаційного блоків, і передбачає уведення управлінських інновацій в СЕБА: стратегію інноваційного розвитку СЕБА, заходів з підвищення рівня економічної безпеки, інтеграцію та синергію видів менеджменту, управління знаннями та ризиками, а також включає освітню модель підготовки фахівців та використання новітніх методів в межах системи;

удосконалено:

– визначення змісту економічної безпеки підприємства, що, на відміну від наявних, передбачає її розгляд на системних засадах як: 1) стану захищеності від загроз; 2) діяльність, спрямовану на забезпечення цього стану; 3) міждисциплінарну науку і дисципліну менеджменту, що надає нову інтеграційну властивість цьому поняттю, відсутню у окремих його складових;

– підходи до визначення структури механізму забезпечення економічної безпеки підприємства, які, на відміну від наявних, передбачають визначення способів, засобів впливу та підсистем забезпечення і використання конкретних методів, інструментів та важелів у процесах забезпечення економічної безпеки та постійного моніторингу результатів цієї діяльності, що сприяє реалізації функції управління в системі економічної безпеки підприємства;

– класифікацію загроз економічній безпеці аграрних холдингів, яка

відрізняється доповненням переліку основних загроз економічній безпеці для підприємств агросектору загалом та для агрохолдингів зокрема класифікаційними ознаками: галузь, загальноекономічний стан та функціональні складники, на підставі чого підприємства зможуть прогнозувати стан реалізації економічних інтересів, розуміти джерела загроз та шляхи їх попередження;

набули подальшого розвитку:

- зміст визначення поняття «інноваційний розвиток системи економічної безпеки підприємства», що, на відміну від інших, акцентує увагу на впровадженні управлінських інновацій в систему економічної безпеки підприємства (розробка та удосконалення форм організації системи, механізмів управління, технічних засобів, форм, методів і методик протидії негативним факторам, впровадження нових (оптимізації існуючих) організаційних структур та підготовки фахівців з економічної безпеки), як важелів інноваційного розвитку системи;

- зміст поняття «система економічної безпеки агрохолдингу», що, на відміну від наявних, передбачає віднесення механізму забезпечення до підсистеми забезпечення економічної безпеки, а також відповідно до специфіки функціонування агрохолдингів, загрози не внесено до внутрішнього складу системи з метою злагодженої організації системи, яка здатна забезпечити ефективність діяльності, сприяє прийняттю раціональних управлінських рішень;

- науково-методичні підходи до оцінювання стану системи економічної безпеки вітчизняних агрохолдингів, які, на відміну від наявних, визначають об'єкт оцінювання та повний перелік метрик, засобів та методів оцінювання на основі типізації за різними ознаками та виокремлення основних критеріїв, що сприяє ефективнішій оперативній роботі та прийняттю кращих стратегічних рішень;

- науково-методичні підходи до аналізу систем економічної безпеки аграрних холдингів, які відрізняються використанням якісних і кількісних параметрів та комплексним оцінюванням економічної безпеки (за період 10 років, 27 показників фінансово-господарської діяльності, 20 коефіцієнтів фінансового аналізу, 25 методик прогнозування банкрутства), що дозволяє сформувати висновки про стан наявних систем економічної безпеки чи ефективність окремих операцій управління ризиками, з'ясувати слабкі ланки управління економічною безпекою для подальшого вдосконалення;

- методичні та практичні підходи до вдосконалення системи економічної безпеки агрохолдингів на основі формування стратегії її інноваційного розвитку, теоретичними та практичними передумовами формування якої є: використання загальної стратегії блакитного океану, інструментів менеджменту знань, врахування передових практик з іноземного досвіду (зокрема, оцінювання впливу інновацій системи економічної безпеки на ринкову вартість, законодавчі ініціативи, міжнародні стандарти), покращення організаційної структури (введення штатної одиниці чи підрозділу), підготовки фахівців, впровадження спеціалізованого програмного, науково-методичного та інформаційно-аналітичного забезпечення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані наукові розробки можуть слугувати науковою основою інноваційного розвитку систем економічної безпеки агрохолдингів, бути впроваджені в навчальний процес, використані в діяльності органів влади при

вдосконаленні законодавства, формуванні цільових програм щодо економічної безпеки агрохолдингів та науковцями під час наукових досліджень. Концептуальні положення, науково-методичні і практичні рекомендації використані в діяльності Управління агропромислового розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації (довідка № 251/0/119-17 від 20.02.2017) при розробці заходів підтримки економічної безпеки суб'єктів агробізнесу; ТОВ «Альфа-Агро» (довідка № 4 від 05.04.2019); впроваджені в навчальний процес Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького при викладанні дисциплін «Політична економія», «Мікроекономіка», «Мікроекономічний аналіз державної політики», «Економічна теорія управління підприємством» (довідка № 113/03-а від 17.05.2017).

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійною науковою працею. Усі наукові результати, викладені у роботі, отримані авторкою особисто. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертації використано лише ті ідеї та положення, які є результатом власних досліджень.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні положення і результати дослідження доповідалися, обговорювалися й одержали схвалення на 21 науково-практичній конференції:

– *міжнародного рівня*: «Пріоритетні напрями формування інноваційної моделі розвитку економіки України» (Черкаси, 2015); «Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки» (Черкаси, 2016); «Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки» (Житомир, 2016); «Актуальні проблеми автоматизації та управління» (Луцьк, 2016); «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів» (Харків, 2016); «Міжнародні відносини країн Центрально-Східної Європи в умовах бігравітаційних процесів» (Хмельницький, 2017); «Методичний потенціал, тренди та формати трансформації європейських освітніх систем» (Харків, 2018); «Творчий пошук молоді – курс на ефективність» (Хмельницький, 2018); «Європейський вектор модернізації економіки: креативність, прозорість та сталий розвиток» (Харків, 2018); «Формування освітнього простору в умовах інформаційного суспільства» (Запоріжжя, 2018); «Маркетинг та менеджмент у фокусі викликів нової економіки» (Ужгород, 2018); «Macroeconomics after financial crisis: Looking ahead» (м. Тренто, Італія, 2018); «Cross-border cooperation in Central and South East Europe» (м. Відень, Австрія, 2018 р.);

– *всеукраїнського рівня*: «Молодь: наука та інновації» (м. Дніпро, 2016 р.); «Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами» (Луцьк, 2016); «Молода академія» (Дніпро, 2017, 2018); «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології у виробництві та освіті: стан, досягнення, перспективи розвитку» (Черкаси, 2018); «Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку» (Київ, 2018); «Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти» (Дніпро, 2018); «Актуальні проблеми економіки та управління в епоху глобальних викликів і загроз» (Дніпро, 2018).

Публікації. Основні наукові положення й результати дослідження опубліковано в 30 наукових і науково-методичних працях, з них: 11 одноосібних

статей у вітчизняних фахових наукових виданнях з економіки, включених до міжнародних наукометричних баз даних, 1 – одноосібна стаття у періодичному науковому виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, 18 публікацій – у матеріалах наукових конференцій. Загальний обсяг публікацій становить 14,81 друк. арк., із них 14,72 друк. арк. належать авторові особисто.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів основної частини, загальних висновків, списку використаних джерел із 435 найменувань на 39 сторінках та 18 додатків на 90 сторінках. Робота містить 37 таблиць, 39 рисунків (з яких 2 таблиці і 1 рисунок повністю займають площу сторінки). Обсяг основного тексту роботи становить 213 сторінок (8,9 друк. арк.)

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, встановлено її мету і завдання, об'єкт і предмет, охарактеризовано методи дослідження, визначено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, охарактеризовано особистий внесок здобувача у працях, виконаних у співавторстві, наведено відомості про апробацію результатів дослідження та про публікації за темою дисертації.

У **першому розділі «Теоретико-методичні засади розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів»** визначено, що гарантування економічної безпеки підприємства є однією з головних умов для забезпечення його ефективного функціонування. Якщо розглядати підприємство як первинну ланку системи господарювання, то стає зрозумілим і визначальна роль економічної безпеки підприємства в ієрархії національної безпеки. Таким чином вирішення проблемних питань в економічній безпекології дозволить покращити теоретичний базис управління економічною безпекою (ЕБ) підприємства та допоможе задовольнити запити практичної діяльності у захисті від деструктивних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища.

У першому підрозділі *«Сутність та економічний зміст категорії «економічна безпека агрохолдингу»* сформовано авторське визначення, що за сутністю економічна безпека підприємства – триєдине поняття, яке охоплює: 1) діяльність із забезпечення стану захищеності підприємства від деструктивних чинників, що виявляється в ефективному застосуванні наявних ресурсів, стійкому розвитку, наявності конкурентних переваг, розумному узгодженню економічних інтересів з інтересами пов'язаних економічних агентів зовнішнього середовища та повній реалізації економічного потенціалу; 2) дисципліна менеджменту, покликана забезпечити ефективну діяльність з управління системою економічної безпеки підприємства та гарантування її належного рівня з використанням підходів стратегічного, ризик- та антикризового менеджменту; 3) міждисциплінарна наука, що вивчає формування економічної безпеки підприємства, процеси її гарантування, досягнення бажаного рівня, систему забезпечення, методи оцінювання (рис.1).

Триєдиний зміст – стан захищеності від загроз, дисципліна менеджменту та міжгалузева наука, які знаходять практичне застосування в управлінській діяльності суб'єктів господарювання – підкреслює багатогранність, багатоаспектність економічної безпеки підприємства як складної економічної категорії та важливість управління нею в сучасних умовах господарювання.

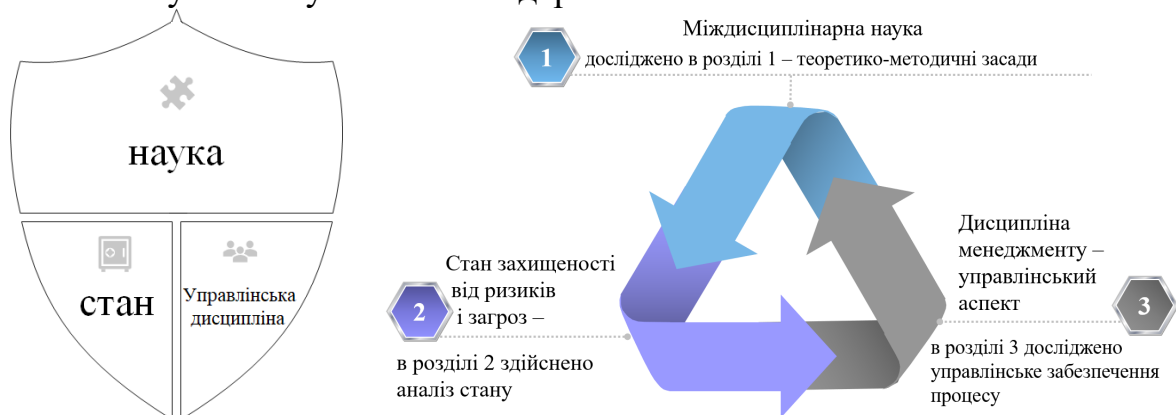

Рис. 1. Авторське бачення сутності економічної безпеки підприємства та логіка дослідження

Джерело: *сформовано авторкою*

У другому підрозділі «Система економічної безпеки агрохолдингу: структура, механізм забезпечення, інноваційний розвиток» розроблено авторські моделі структури системи, механізму забезпечення та процесу управління економічною безпекою підприємства (ЕБП).

Система економічної безпеки агрохолдингу – концептуальна категорія, яка визначає стратегічні рамки в управлінні загрозами і є сукупністю об'єктів, суб'єктів, функціональних складників, методики оцінювання та заходів (процесів, процедур) із забезпечення економічної безпеки організації, що використовуються підприємством (організацією, установою) задля найповнішого гарантування захищеності. Фундаментальною основою ефективної системи економічної безпеки підприємства є наукова теорія безпекології (узгодженість експленарного, теоретичного та методологічного базисів), визначена політика економічної безпеки підприємства (мета, цілі, завдання, функції, принципи і створення власної служби), стратегія (види стратегій, система цілей, тактика і оперативне реагування), концепція ЕБП (загальні положення діяльності із забезпечення ЕБП, рис. 2).

Визначено, що механізм забезпечення економічної безпеки підприємства є сукупністю способів, засобів впливу та підсистем забезпечення, які сприяють реалізації функції управління в системі економічної безпеки підприємства задля гарантування стану захищеності.

Управління економічною безпекою підприємства є цілеспрямованим безперервним процесом реалізації управлінських рішень, спрямованим на гарантування стану захищеності підприємства від деструктивних чинників (загроз, ризиків, небезпек – внутрішніх та зовнішніх), що виявляється у ефективному застосуванні наявних ресурсів, стійкому розвитку, наявності конкурентних переваг, розумному узгодженню економічних інтересів з інтересами пов'язаних

економічних агентів зовнішнього середовища та повній реалізації економічного потенціалу.

Діяльність із гарантування економічної безпеки підприємства передбачає реалізацію наступних етапів: організація, аналіз, планування, мотивація і контроль. Ефективне управління економічною безпекою підприємства, тобто ефективне втілення заданих елементів менеджменту надасть змогу гарантувати економічну безпеку підприємства задля максимально результативної діяльності і забезпечить розвиток у майбутньому.

Рис. 2. Авторське трактування системи економічної безпеки агрохолдингу (системи ЕБА)

Джерело: розроблено авторкою

Інноваційний розвиток системи економічної безпеки агрохолдингу – розробка та удосконалення форм організації (оргструктури, підготовки фахівців), механізмів управління, технічних засобів і технологій, форм, методів і методик протидії негативним факторам.

У підрозділі 1.3 «Методичні підходи до оцінювання економічної безпеки агрохолдингів» проведено класифікацію та систематизацію методів та підходів оцінювання економічної безпеки підприємства. Визначено, що разом з ретроспективними розрахунками на певний момент, в управлінні економічною безпекою підприємства потрібно постійно враховувати стратегію та місію компанії, галузеві особливості, визначати результативність діяльності тощо.

Варто використовувати декілька груп методів та підходів для отримання якнайповніших даних про стан СЕБП. Агрохолдинги з точки економічної безпеки підприємства майже не вивчалися – ні в Україні, ні за кордоном. Методики оцінювання економічної безпеки сільськогосподарських підприємств найчастіше

повторюють існуючі напрацювання, розроблені на базі підприємств інших галузей економіки.

У другому розділі **«Особливості функціонування та розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів»** з'ясовано стан системи економічної безпеки агрохолдингів.

У підрозділі 2.1 *«Сучасний стан та тенденції економічної безпеки агрохолдингів в Україні та світі»* визначено роль агросектору в економіці України у 2012-2020 рр. за розміром території (близько 41,4 млн. га, 71% від загалу), кількістю працевлаштованих у галузі (в роботі задіяний кожен 5-й), обсягом експорту (в межах 20 млрд.дол. або 27% від загального у 2014 році, 43% у 2017, 34% – у 2018 та 44% у 2019) та часткою у ВВП (у 2018 – 17%, на 2020 рік – 10,8% або 358 млрд. грн.). Частка галузі у формуванні ВВП та експорту є значною щороку.

Рентабельність підприємств сектору перевищує середні показники усіх інших підприємств з розривом у рази (станом на 2019 – 16,1 % та 7,6 % відповідно). З 2017 року спостерігається і зростання обсягу податкових платежів суб'єктами агроринку.

Розглянуто в динаміці розподіл земель сільськогосподарського призначення між агрохолдингами та іншими підприємствами. Здійснено аналіз рівня рентабельності, обсягу збитків та кількості банкрутств. Наведена порівняльна характеристика показників незалежних підприємств, агрохолдингів та інших форм господарювання (усереднена по країні статистика) за критерієм врожайності, виробничої та повної собівартості, ціни реалізації та рентабельності.

Підтверджується теза, що агрохолдинги не є найефективнішими формами ведення агробізнесу. Присутній зворотній ефект масштабу, рентабельність виробництва вища в незалежних підприємств.

Наведено загальноекономічні та специфічні для галузі ризики та загрози, історію виникнення агрохолдингів як явища, їх види, причини виникнення, переваги та недоліки діяльності; соціальний, економічний та екологічний вплив. Досліджено динаміку сукупного земельного банку агрохолдингів станом на початок 2021 року та окремо топ-20 найбільших агрохолдингів України. Виявлена тенденція до зростання показника через поступове нарощення земель в обробітку шляхом укладання більшої кількості договорів оренди, купівлі та поглинань інших підприємств.

Проаналізовано позиції агрохолдингів у рейтингах фінансової надійності, виторгу, ефективності діяльності, заборгованості, репутації, інноваційності, технологічності та прибутковості у 2015-2018 рр. У рейтингових списках фігурують найчастіше представники першої 20-ки за розміром земельного банку.

Підтверджено і залежність заборгованості від розміру агрокомпанії, більші з них мають і нижчий рівень боргової безпеки. Географічний розподіл за областями України агрохолдингів є нерівномірним, визначено географічні центри виробництва (Вінницька, Полтавська та Харківська області) та розміщення зерносховищ (Дніпропетровська).

У підрозділі 2.2 *«Аналіз систем економічної безпеки агрохолдингів в Україні»* обрано 5 агрохолдингів. Вибір компаній пояснюється доступністю даних та географічною представленістю в різних областях України. Надана характеристика агрокомпаній за спеціалізацією, організаційною структурою дочірніх та

материнських компаній, описом бізнесу, виробничим складником системи економічної безпеки підприємства.

Пошук даних для якісного оцінювання системи ЕБ агрохолдингів проводився за ключовими термінами «економічна безпека», «ризик-менеджмент», «ризик», «enterprise risk management», «ERM», «CRO», «chief risk officer», «ISO», «COSO», «управління ризиками»; фінансова звітність для кількісного аналізу містила баланс (звіт про фінансовий стан), звіт про фінансові результати (прибутки та збитки) та звіт про рух грошових коштів.

Здійснено загальний огляд систем управління ризиками; розглянуто кадровий, політико-правовий, інформаційний, виробничий, фізичний, ринковий та інтерфейсний складники системи економічної безпеки; узагальнено корпоративні та функціональні стратегії агрохолдингів. Окреслено проблеми в діяльності компаній загалом та зокрема в роботі з управління ризиками.

Визначено, що в переважній більшості агрокомпаній комплексна діяльність із гарантування та забезпечення економічної безпеки підприємства не проводиться (лише 3 агрохолдинги із 115 – Кернел, Агропросперіс та ІМК – висвітлили на офіційному сайті наявність відповідального менеджера за економічну безпеку чи управління ризиками, ще 4й – МХП у корпоративних звітах 2019 року оголосив про формування спеціалізованого відділу).

Робота із забезпечення економічної безпеки є фрагментарною, не координується єдиними положеннями чи регламентами, немає відповідної структури управління (комітети, менеджери), ризики розглядаються окремо різними службами компанії (охорона, якість продукції, фінансовий менеджмент і т.д.), але єдиного бачення, реєстру та консультацій не проводяться. Загалом агрохолдинги вибірки фокусують увагу на управлінні фінансовими ризиками та використовують інструменти страхування окремих виробничих ризиків.

Фактично найбільшою проблемою агрохолдингів останніх років були фінансова неспроможність та банкрутства. З огляду на це і на ключову роль складника в системі економічної безпеки агрохолдингу, у підрозділі 2.3 *«Оцінювання показників економічної безпеки агрохолдингів в Україні»* на основі даних фінансової звітності, консолідованої інформації на сайтах фондових бірж тощо проведене оцінювання ймовірності банкрутства та ретроспективна діагностика фінансово-економічного стану агрохолдингів.

Сформовано шаблон аналітичного звіту для оцінювання фінансових показників та діагностики стану системи економічної безпеки холдингового підприємства агробізнесу (за МСФЗ та НПСБО).

Проведено аналіз основних фінансових результатів діяльності (прибутку, виторгу та дохідності акцій); показників вартості підприємства, ринкової капіталізації, EBITDA, маржі операційного та чистого прибутку, P/E, ROA, ROE, ROC станом на 2020 рік та в середньому за 5 років; розглянуто індикатори Montier C-Score та Piotroski F-Score щодо фінансових проблем компаній (табл.1). Виділені найкращі значення кожної категорії. Загалом з 23 показників, ІМС кращий за 11, Kernel – 10.

Таблиця 1

**Ключові показники ефективності фінансово-господарської діяльності
агрохолдингів станом на 2021 рік**

Назва	Agroton	Avangard	IMC Sa	Kernel	MHP Se
1. Вартість компанії (Enterprise Value), млн дол	35.5	313.7	299	2076.4	1973.2
2. Ринкова капіталізація (Mkt Cap), млн дол	35.8	0.6	178.8	1137.3	620.8
3. Позиція на ринку	320 / 790	- / 1802	146 / 790	48 / 790	590 / 1802
4. Прибуток, дол	50.38 млн	169.66 млн	164.67 млн	4.20 млрд	2.08 млрд
5. EBITDA	7.4	-116.9	69.5	607.4	344.3
6. Маржа EBITDA %	14.6	-68.9	42.2	14.5	16.5
7. Маржа EBITDA 5p Avg	34.4	0.70	37.17	12.02	32.56
8. EV/ EBITDA	5.81	-	4.39	3.52	5.8
9. P/E	-	-	-	5.8	4.0
10. P/E 5p Avg	0	1.5	0	7.7	4.5
11. P/E Прогноз 2p	-	-	12.6	5.9	12.29
12. Чиста маржа %	-3.37	-98.58	13.54	6.25	5.36
13. Чиста маржа % 5p Avg	15.1	-28.13	12.98	5.85	5.31
14. ROA (Return on Assets) %	-1.5	-37	7.4	7.4	3.3
15. ROA % 5p Avg	9.2	-6.3	9.5	8.2	4.0
16. ROC (Return on Capital) %	17.11	-6.76	29.47	14.59	15.1.
17. ROE (Return on Equity) %	5.9	-98.3	5.9	8.3	16.8
18. ROC % Greenblatt	2.8	-36.4	16.7	19.1	7.3
19. ROC % Greenblatt 5p Avg	21.9	-2.4	25.2	15.3	16.2
20. Операційна маржа %	-7.36	-9.38	8.97	7.30	10.48
21. Операційна маржа % 5p Avg	28.81	-7.59	27.53	9.29	23.73
22. Montier C-Score	2	1	2	3	3
23. Piotroski F-Score	4	5	8	7	7

Примітка: Avg – середнє значення

Джерело: сформовано авторкою на підставі (Stockopedia)

На початок 2021 року більшість компаній вибірки мають «консервативні» цінні папери на фондових біржах ($Beta < 1$), їхні папери мають менший за ринковий ступінь реагування на зміни. «Агресивними» є лише папери Агротону і Кернела ($Beta > 1$), у них вищий ступінь реагування дохідності на ринкові зміни.

Проаналізовано ліквідність балансу агрохолдингів за критерієм співвідношення активів та пасивів. Проведено коефіцієнтний аналіз підприємств та діагностику ймовірності банкрутства з використанням моделей множинного дискримінантного аналізу (MDA-моделі), логістичної регресії (Logit-моделі) та рейтингових методик (показники Бівера та визначення класу потенційного бенефіціара інвестиційного проекту), сформульовано узагальнений висновок щодо ймовірності настання банкрутства відповідно до моделей (табл.2).

Визначено, що за всіма методиками аналізу агрохолдинги вибірки загалом формують ряд від найвищих до найнижчих показників: МХП/Кернел, ІМК, Агротон та Авангард. Фінансові прорахунки відповідно до проведених оцінок присутні в усіх аналізованих агрокомпаніях, під час діагностики ймовірності банкрутства навіть

вітчизняні методи (що зазвичай показують найприйнятніші результати) показали необхідність санаційних процедур чи антикризового управління.

Таблиця 2

Розрахунок ймовірності банкрутства для агрохолдингів вибірки у 2021 році

Модель	Авангард	Агротон	ІМС	Кернел	МХП
П'ятифакторна модель Альтмана для компаній, чії акції мають котирування на біржі	банкрут	банкрут	сіра зона	низька	банкрут
Модифікована п'ятифакторна модель Альтмана (для ринків, що розвиваються)	банкрут	низька	низька	низька	низька
Альтмана для непромислових компаній	банкрут	низька	низька	низька	низька
Таффлера-Тішоу	висока	низька	середня	низька	низька
Фулмера	висока	низька	низька	низька	низька
Спрінгейта	висока	низька	висока	низька	низька
Змієвського	низька	низька	банкрут	банкрут	банкрут
Ліса	стійке	стійке	нестійке	нестійке	нестійке
Чессера	гірше	відмінно	відмінно	відмінно	відмінно
Терещенка	стабільне	банкрут	стабільне	стабільне	стабільне
Матвійчука	задовільно	задовільно	загроза	загроза	загроза
Бівера (коефіцієнт Бівера, нормативне значення не менше 0,17)	-65.32	0.18	0.02	0.07	0.09
вибору бенефіціара	клас 3	клас 1	клас 1	клас 1	клас 1
Беніша 5 змінних	задовільно	задовільно	маніпулює	задовільно	задовільно
8 змінних	задовільно	задовільно	маніпулює	задовільно	маніпулює
Сорінс	низька	низька	низька	низька	низька
Гальвана	низька	низька	банкрут	низька	банкрут
Олсона	100.00	77.78	93.82	71.18	73.50
Завґрен	100.00	97.50	12.35	87.01	61.58
Нама-Джинна	57.57	56.30	98.60	79.38	79.08
Альтмана-Сабато	97.95	98.52	99.99	97.94	99.43
Грущинського	53.25	91.19	64.18	69.60	63.94
Ліна-П'єссе	100.00	90.24	83.07	85.01	87.81
Бріндеску	0.66	16.79	24.43	2.45	25.05
Короля	100	0.14	0.46	0	0.09

Джерело: розраховано авторкою

З огляду на це, необхідне формування та постійне вдосконалення систем комплексного управління ризиками (інтегрованих систем економічної безпеки підприємства), а не окремі процедури на рівні різних відділів компанії.

Третій розділ «Напрями забезпечення інноваційного розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів» присвячено стратегічному аспекту економічної безпеки і розробці практичних рекомендацій на основі аналізу зарубіжного досвіду.

У підрозділі 3.1 «Стратегія розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів» визначено, що це довготерміновий план гарантування економічної безпеки шляхом розробки і впровадження нових та/або удосконалення наявних форм організації системи економічної безпеки, механізмів управління та взаємодії, технічних засобів і технологій, форм, методів і методик протидії існуючим та потенційним викликам, небезпекам, загрозам і ризикам у сфері економіки, а також впровадження нових організаційних структур підрозділів безпеки (оптимізації існуючих) та підготовки/перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців з безпеки, що окремо або в різних видах поєднання підвищує ефективність діяльності СЕБА. Існують різноманітні класифікації видів стратегії економічної безпеки підприємства, основними з яких є формування системи (первинне гарантування економічної безпеки); підтримка бажаного рівня безпеки та стану системи економічної безпеки; поліпшення системи ЕБП та відновлення рівня ЕБ. Для Агротон, ІМК варто орієнтуватися на стратегію підвищення економічної безпеки, Авангард – на відновлення, Кернел та МХП – підтримки наявного рівня.

Розробка стратегії інноваційного розвитку системи економічної безпеки проводиться у наступні етапи: формування бачення, цілей, місії; моніторинг, аналіз загроз та середовища; визначення альтернатив та вибір з-поміж них; безпосередня реалізація стратегії та контроль, внесення коректив з відповідним переглядом. Ключовими цілями формування стратегії економічної безпеки підприємства є максимізація прибутку та ринкової вартості.

Проаналізувавши результати емпіричних досліджень, як ERM впливає на ринкову вартість фірми у світі виявлено, що факти підтверджують практичну значимість цілеспрямованих заходів і потрібність формування та вдосконалення СЕБА. В агрохолдингах України теж простежується певний зв'язок між традиційним ризик-менеджментом / заходами забезпечення економічної безпеки та ринковою вартістю. Для детальнішого аналізу кореляції чи побудови моделей бракує даних і системи ЕБ не задовольняють вимогам за терміном функціонування.

Таблиця 3

Вплив практик ризик-менеджменту (РМ) на ринкову вартість (РВ) агрохолдингів в Україні

Компанія	Рейтинг РВ, млн. дол	чи присутній РМ (відповідно до сайту і звітів)
Авангард	313,7	традиційні практики РМ, орієнтація на фінансові ризики
Агротон	35,5	традиційні практики РМ, орієнтація на фінансові ризики
ІМК	299	процедури з внутрішнього контролю та управління ризиками
Кернел	2 076,4	пріоритет на інформаційну, економічну та загальну безпеку активів та представництв в офісі директора з безпеки
МХП	1 973,2	початок функціонування ERM з 2018-2019 маркетингового року

Джерело: сформовано авторкою за даними офіційних сайтів, Stockopedia 2021

У підрозділі 3.2 «Імплементація зарубіжного досвіду інноваційного розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів» визначено головні тенденції та ефективність програми інтегрованого управління ризиками. Наведено заходи протидії ворожим поглинанням як однієї з найбільших загроз сучасним підприємствам агросектору. Альтернативною загальнокорпоративною стратегією

для гарантування економічної безпеки та підвищення ефективності діяльності запропоновано стратегію блакитного океану.

Обґрунтовано, що інтеграція систем менеджменту стала вимогою сучасності для виживання підприємства; визначено кілька міжнародних стандартів, які можуть використовуватися при формуванні інтегрованих систем менеджменту, але жоден з них не враховує усі існуючі типи менеджменту (табл.3). Проаналізовано практичний досвід різних країн світу у сфері забезпечення економічної безпеки на рівні підприємства.

Таблиця 4

Спеціальні види менеджменту відповідно до складників системи економічної безпеки підприємства

Функціональний складник системи економічної безпеки підприємства (системи ЕБП)	Функціональний/ спеціальний вид менеджменту
фінансовий	фінансово-адміністративний, банківський, податковий, бюджетний, інвестиційний, страховий менеджмент; управління активами, управлінський облік
кадровий	управління персоналом (HR/ кадровий менеджмент), само-, тайм-, когнітивний, освітній, кар'єрний, соціальний, креативний, мотиваційний, командний (управління командами), талант- менеджмент; управління результативністю, конфліктами, менеджмент організаційної культури та поведінки, аутсорсинг
політико-правовий	GR-менеджмент (Government Relations, відносини з урядом)
інформаційний	інформаційний, управління IT, системне адміністрування, дата-менеджмент (менеджмент даних), комунікаційно-комунікативний, управління бізнес-аналітикою, базами даних, інформаційна система управління
виробничий	менеджмент якості, R&D (НДДКР), управління дослідженнями, потужністю, запасами, матеріальними потоками; екологічний, енергетичний менеджмент; планування ресурсів, операційний (TQM, технологічний, виробничий)
силовий/фізичний/ пожежний/ майновий	управління майном, менеджмент безпеки
ринковий	управління маркетингом, логістикою, вантажами, збутом, продажами, автопарком, життєвим циклом продукту; продуктово-товарний, PR, бренд-менеджмент, product placement
інтерфейсний	управління ланцюжками поставок
загальний (генеральний) менеджмент / корпоративне управління	організаційний, синергетичний, стратегічний, тактичний/поточний, оперативний, процесний, інноваційний, проектний, адаптивний (альтернативи - атакуючий, проблемно-орієнтований, превентивний, прогностичний, сигнальний), антикризовий, у надзвичайних ситуаціях, ризик-менеджмент, знань, бізнес-менеджмент; управління змінами, розвитком, земельними ресурсами, організація заходів, лідерство, комплексне управління, контролінг, реінжиніринг, менеджмент за цілями, вартісний підхід

Джерело: розробка авторки

Сформовано авторський підхід до інтеграції видів менеджменту з метою гарантування економічної безпеки агрохолдингу – основними є ризик-менеджмент, фінансове, антикризове та стратегічне управління, до яких додаються всі види, що впливають на різні аспекти діяльності організації (кадровий, виробничий, інформаційний менеджмент та ін.)

Підрозділ 3.3 «Впровадження методів та інструментів для забезпечення розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів в Україні» присвячено новітнім управлінським інструментам задля забезпечення економічної безпеки.

Управління знаннями та ризиками (Knowledge risk management, KRM) – нова мультидисциплінарна дослідницька сфера, що передбачає вирішення проблем, пов'язаних з традиційними методами управління ризиками. Менеджмент знань в

системі економічної безпеки – це сукупність управлінських процесів, процедур, функцій, технік, прийомів, методів, програмно-технологічних засобів, які сприяють своєчасному доступу суб'єктів системи економічної безпеки підприємства до необхідних знань, інформації, даних з метою захисту від деструктивної дії загроз зовнішнього та внутрішнього середовища. Знання – це лише потенційна можливість формування та функціонування дієвої системи економічної безпеки підприємства. Натомість ефективне управління знаннями реалізує їхній потенціал захисту. Головна ціль управління знаннями в контексті гарантування економічної безпеки – здобути знання тоді, коли це необхідно і вдало їх застосувати, щоб нівелювати вплив небезпек, ризиків, загроз.

На рис.3 узагальнено перелік рекомендованих інструментів, використання яких сприятиме забезпеченню інноваційного розвитку в системі економічної безпеки агрохолдингів.

Рис. 3. Пріоритетний інструментарій інноваційного розвитку СЕБА
Джерело: розроблено авторкою

Інноваційні знання в системі економічної безпеки агрохолдингу формуються за рахунок вивчення провідного зарубіжного досвіду у сфері економічної безпеки; проведення наукових досліджень економічної безпеки в галузі економіки, фінансів, держуправління, менеджменту, психології, права тощо; широкого використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, програмного забезпечення, технічних засобів; залучення досвідчених фахівців, зовнішніх експертів, ноу-хау, використання знань конкурентів, аналіз викликів і тенденцій; розробки новітніх методів, форм та методик протидії загрозам і ризикам (хмарні сервіси, мапи знань, бази даних про потенційні ризики та ретроспективний аналіз).

Загальна концептуальна модель дослідження наведена на рис.4.

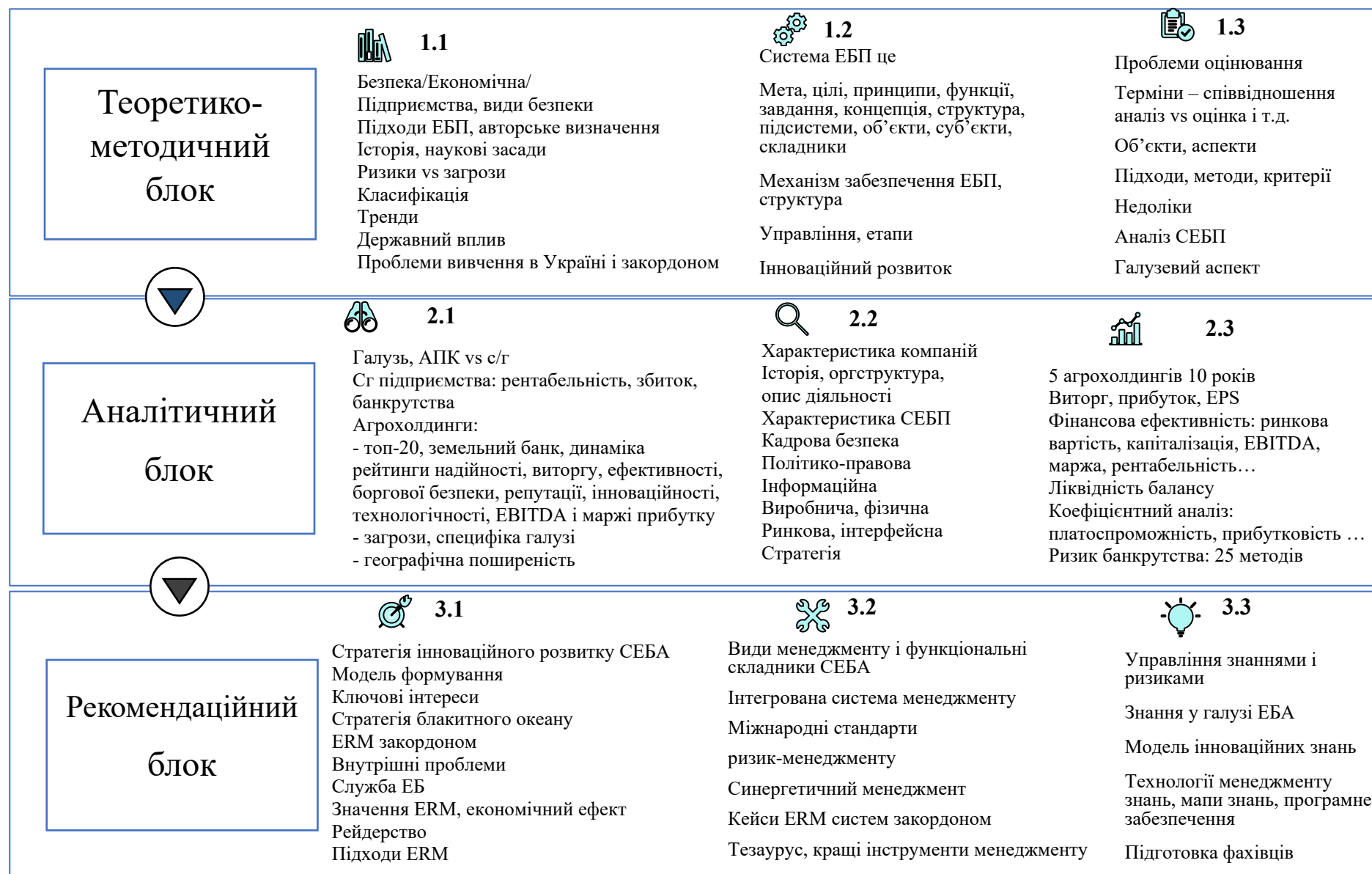

Рис. 4. Загальна концепція інноваційного розвитку СЕБА

Джерело: розроблено авторкою

Практичне використання удосконалених теоретико-методичних та практичних засад про стратегію інноваційного розвитку системи економічної безпеки агрохолдингу, щодо інтеграційно-синергетичного менеджменту та управління ризиками та знаннями з метою поліпшення функціонування системи економічної безпеки агрохолдингу забезпечує загальну ефективність компанії.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі виконано теоретико-методичне узагальнення та запропоновано шляхи забезпечення розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів шляхом використання новітніх інструментів та способів управління. За результатами дослідження обґрунтовано висновки й пропозиції теоретико-методичного та науково-практичного характеру:

1. З'ясовано сутність та економічний зміст категорії «економічна безпека агрохолдингу», що передбачає її розгляд на системних засадах як: 1) стан захищеності від загроз; 2) діяльність, спрямовану на забезпечення цього стану; 3) міждисциплінарну науку і дисципліну менеджменту, що надає нову інтеграційну властивість цьому поняттю, відсутню у окремих його складових. ЕБА характеризується особливостями галузі та розмірами консолідованих підприємств. Завдяки систематизації підходів до визначення ключових понять економічної безпеки (ЕБА, ризики, загрози) є можливим їхній детальніший критичний аналіз, що сприяє ретельнішому вивченню сутності термінів, кращому розумінню, надалі вдосконалює теоретичний базис, методологію аналізу та систему прикладного застосування в загальній системі управління в агрохолдингах.

2. Розроблено структуру, визначено механізм забезпечення системи економічної безпеки агрохолдингу та шляхи інноваційного розвитку. Система ЕБА є концептуальною категорією, яка визначає стратегічні рамки в управлінні загрозами і складається з об'єктів, суб'єктів, функціональних складників, методики оцінювання та заходів гарантування економічної безпеки; базується на політиці, концепції та науковій теорії безпекології. Механізм забезпечення ЕБА як частина системи забезпечення – це сукупність економіко-організаційних та правових методів і форм, засобів впливу та забезпечуючої частини, які сприяють реалізації функції управління в системі економічної безпеки підприємства задля гарантування стану захищеності. Інноваційний розвиток системи економічної безпеки агрохолдингу передбачає розробку та вдосконалення форм організації (оргструктури, підготовки фахівців), механізмів управління, технічних засобів і технологій, форм, методів і методик протидії негативним факторам.

3. Узагальнено методичні підходи до оцінювання економічної безпеки агрохолдингів, здійснено типізацію критеріїв та прийомів діагностики економічної безпеки підприємства. В існуючих розробках з оцінювання ЕБП переважає використання методики інтегрального показника, експертного опитування для визначення важливості функціональних складників чи бального розрахунку впливу ризиків, доповнення цих моделей іншими загальноприйнятими методами. Для оцінювання ЕБА та аналізу стану СЕБА варто застосовувати комплекс якісних та кількісних методів.

4. Охарактеризовано сучасний стан та виявлено тенденції економічної безпеки агрохолдингів в Україні та світі. Агросектор в економіці держави, забезпеченні екологічної та продовольчої безпеки відіграє визначну роль, а агрохолдинги як найбільші суб'єкти агроринку впливають на загальний соціально-економічний стан. Порівняно діяльність агрохолдингів та незалежних підприємств, відповідно показники рентабельності вищі у фірм, що не входять до складу надвеликих агропромислових формувань. Наведена динаміка сукупного земельного банку та частки від загального обсягу земель сільськогосподарського призначення у користуванні агрохолдингів демонструє і певні зміни у стані СЕБА. Аналіз національних та міжнародних рейтингів земельного банку, фінансової надійності, ефективності тощо виявив тенденцію до нарощення земель в користуванні та значне використання позикових коштів.

5. Проаналізовано системи економічної безпеки агрохолдингів в Україні за функціональними складовими частинами: кадрова безпека, політико-правова, інформаційна, виробнича, фізична, ринкова та інтерфейсна. В обраних п'яти агрохолдингах і загалом по сукупності публічно відомих 115 агрохолдингів комплексного забезпечення економічної безпеки практично не проводиться, наявні системи відрізняються певною розрізненістю, розмежованістю між різними ланками управління, відділами та є фрагментарними. Необхідна подальша робота з удосконалення систем економічної безпеки підприємства в межах агрохолдингів.

6. На основі проведеного оцінювання показників економічної безпеки агрохолдингів в Україні (використано показники прибутку / збитку, доходності акцій, доходу від реалізації; здійснено коефіцієнтний аналіз; порівняно ринкову вартість, EV/EBITDA тощо, розраховано критерії ліквідності балансу, застосовано методики визначення ймовірності банкрутства) підсумовано, що в усіх без винятку аналізованих агрохолдингів, які є лідерами аграрного ринку України, присутні певні проблеми фінансового характеру, окремі моделі ймовірності банкрутства показували негативні результати. Не було жодного агрохолдингу, який пройшов би всі перевірки фінансово-господарського стану і відповідав нормативним значенням за кожним методом. Результатами здійснених розрахунків були подеколи санаційні заходи та антикризове управління. У випадку з агрохолдингом Авангард це є безумовним твердженням, для решти (стійких та відносно прибуткових МХП та Кернела, зростаючого ІМК та середнього за показниками Агротону) потрібні формування та розвиток системи економічної безпеки підприємства.

7. Визначено стратегічні напрями забезпечення розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів. Для Агротон, ІМК варто орієнтуватися на стратегію підвищення економічної безпеки, Авангард – на відновлення, Кернел та МХП – підтримки наявного рівня. У межах загальнокорпоративних планів варто звернути увагу на стратегію блакитного океану. Доцільність організації і розвитку СЕБА підтверджена аналізом економічної ефективності. Необхідним є повне висвітлення даних про агрохолдинги на державних статистичних ресурсах і врахування наявності СЕБА при формуванні рейтингів.

8. Розроблено способи імплементації зарубіжного досвіду інноваційного розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів, зокрема охарактеризовано комплексне управління ризиками (ERM), для якого сформовано інфографічний

довідник. Авторська модель інтеграції видів менеджменту задля забезпечення економічної безпеки агрохолдингу, на відміну від існуючих, враховує аспект захисту від загроз та поєднує усі види управління, що сприяє формуванню синергетичному ефекту.

9. Надано рекомендації щодо впровадження методів та інструментів розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів в Україні. Управління знаннями та ризиками (Knowledge risk management, KRM) – нова мультидисциплінарна дослідницька сфера, що вирішує проблеми, пов'язані з традиційними методами управління ризиками, одночасно вивчає економічну безпеку та управління знаннями у їхньому взаємозв'язку. Менеджмент знань у сфері ЕБ передбачає використання спеціалізованих програмних засобів і постійне вдосконалення підготовки фахівців.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Статті у наукових фахових виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз даних

1. Дуб, Б.С. (2016b). Поняття економічної безпеки підприємства в контексті розвитку сучасної української економічної науки. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*, 4, с. 63-72. (1,1 друк. арк., індексується CiteFactor, Index Copernicus, Google Scholar)

2. Дуб, Б.С. (2016c). Система економічної безпеки підприємства: поняття та структура. *Управління проектами та розвиток виробництва*, 4 (60), с. 5-18. (1,14 друк.арк, GoogleScholar)

3. Дуб, Б.С. (2016d). Інтеграція та синергія видів менеджменту для вдосконалення системи економічної безпеки підприємства. *Сталий розвиток економіки*, 4 (33), с. 47-53. (0,77 друк.арк., Index Copernicus)

4. Дуб, Б.С. (2016e). Менеджмент знань в системі економічної безпеки аграрного холдингу. *Інноваційна економіка*, 11-12 (66), с. 183-187. (0,71 друк.арк., Index Copernicus, GoogleScholar)

5. Дуб, Б.С. (2016f). Стратегія інноваційного розвитку системи економічної безпеки агрохолдингу. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*, Вип. 14, с. 64-68. <https://doi.org/10.31498/2225-6407.14.2016.105624> (0,49 друк.арк., Index Copernicus)

6. Дуб, Б.С. (2017a). Сучасний стан і тенденції економічної безпеки агрохолдингів в Україні. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*, Vol. 3, № 1, с. 94-107. (0,84 друк.арк., індексація в Academic Keys, Academic Research Index, AgEcon, AGORA, AKSTEM, CAB Abstracts, DOAJ, DRJI, EconBib, EconBiz, EconLit, ERIH PLUS, Google Scholar, Index Copernicus, Polish Scholarly Bibliography, RePEc, RSCI, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat)

7. Дуб, Б.С. (2017c). Проблеми ефективного забезпечення економічної безпеки підприємства в умовах нових геополітичних викликів. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*, 5, с. 52-62. (1,28 друк.арк., Index Copernicus, Google Scholar)

8. Dub, B.S. (2018k). Content analysis of doctoral dissertations on enterprise economic security, defended in Ukraine in 2000-2018. *Economic innovations*, Vol. 20,

Issue 4 (69), pp.55-67. [https://doi.org/10.31520/ei.2018.20.4\(69\).55-67](https://doi.org/10.31520/ei.2018.20.4(69).55-67) (1,17 друк.арк., індексація в Crossref; Ulrichsweb; Scilit; WorldCat; ROAD; Google Scholar; URAN; Index Copernicus)

9. Dub, B.S. (2019a). Complex assessment of Ukrainian agroholdings' economic security. *Bulletin of the Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University. Economic sciences*, Issue 1, pp.102-113. DOI: 10.31651/2076-5843-2019-1-102-113 (0,92 друк.арк., CiteFactor, Index Copernicus, Google Scholar)

10. Дуб, Б.С. (2019b). Систематизація метрик, методів і підходів до оцінювання економічної безпеки підприємства. *Економіка та право*, [S.l.], п. 4 (55), р. 116-123. doi: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2019.04.116>. (0,62 друк.арк., DOAJ, ERIH PLUS, OAJI, Ulrichsweb, GoogleScholar, Scientometric system "Dimensions", PBN, OCLC WorldCat, Eurasian Scientific Journal Index, Directory of Research Journals Indexing, CiteFactor, GeneralImpactFactor (Universal Digital Object Information))

11. Дуб, Б.С. (2019c). До питання діагностики систем економічної безпеки підприємств АПК. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*, (5), 75-83. <https://doi.org/10.32886/instzak.2019.05.08> (0,79 друк.арк., Index Copernicus Journal Master List, Google Scholar)

2. Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу

12. Dub, B. (2021). Economic security systems of agricultural holdings in Ukraine in conditions of sustainable development. *European Cooperation*, 1(49), 116-134. <https://doi.org/10.32070/ec.v1i49.113> (1,16 друк.арк., DOAJ, Crossref, Publons, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), JournalTOCs, Ulrich's, ERIH PLUS, Index Copernicus, Polska Bibliografia Naukowa, EuroPub, ROAD)

3. Матеріали конференцій

13. Дуб, Б.С. (2015). Термінологічний апарат сучасних досліджень проблеми економічної безпеки підприємств. В: *Пріоритетні напрями формування інноваційної моделі розвитку економіки України*: І Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю, 4 червня. Том 1. Черкаси: Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, ННІ економіки і права, с. 57-60. (0,17 друк.арк.)

14. Дуб, Б.С. (2016a). Механізм протистояння ворожому поглинанню як загрози економічній безпеці підприємства: американський досвід для України. В: *Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки*: IV Міжнародна науково-практична конференція, Черкаси, 25-26 березня. Вид-во ПП Чабаненко Ю.А, с. 102-104. (0,21 друк.арк.)

15. Дуб, Б.С. (2016g). Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність, структура, значення. В: *Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки*: IV Міжнар. науково-практ. конференція (24–25 лист.), Житомир: ЖДТУ, с. 63-65. (0,2 друк.арк.)

16. Дуб, Б.С. (2016h). Управління системою економічної безпеки підприємства ключ до ефективної діяльності. В: *Актуальні проблеми автоматизації та*

управління: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція. Випуск № 4. 25 грудня. Луцьк: Луцький національний технічний університет, с. 22-28. (0,6 друк.арк.)

17. Дуб, Б.С. (2016i). Інноваційний розвиток системи економічної безпеки підприємства. В: *Молодь: наука та інновації 2016: IV Всеукраїнська науково-технічна конференція* (Дніпро, 6-7 грудня), Том 14. Економіка і управління в промисловості, Д.: ДВНЗ НГУ, с. 48-50. (0,19 друк.арк.)

18. Дуб, Б.С. (2016j). Служба економічної безпеки в рамках організаційної структури підприємства. В: *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.*, Луцьк, 8 груд. Частина 3. Луцьк: РВВ Луцького НТУ, с. 174- 177. (0,23 друк.арк.)

19. Дуб, Б.С. (2016k). Особливості економічної безпеки агрохолдингів України в сучасних умовах господарювання. В: *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів: Міжнародна наук.-практ. конф.*, 22 грудня. У 2 ч. Ч. 2, Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Х.: ХНАУ, с. 223-228. (0,38 друк.арк.)

20. Дуб, Б.С. (2017b). Властивості, функції та завдання системи економічної безпеки аграрного холдингу. В: *Молода академія-2017: Всеукр. науково-технічна конференція*, Дніпро, 16-17 травня, Національна металургійна академія України. Дніпро: НМетАУ, У 2 т. Том. 1, с. 224-226. (0,16 друк.арк.)

21. Дуб, Б.С. (2018a). Концептуальні підходи до підготовки фахівців у галузі економічної безпеки. В: Міжнародна науково-методична конференція «*Методичний потенціал, тренди та формати трансформації європейських освітніх систем*» 20-21 лютого. Харків: ХНУБА, с. 261-263. (0,22 друк.арк.)

22. Дуб, Б.С. (2018b). Використання новітніх ІКТ в системі економічної безпеки підприємства. В: *Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології у виробництві та освіті: стан, досягнення, перспективи розвитку: Всеукраїнська науково-практична Internet-конференція* 12-18 березня, Черкаси: Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, с. 61-63. (0,13 друк.арк.)

23. Кирилюк Є.М., Дуб, Б.С. (2018c). Класифікація ризиків, небезпек і загроз економічній безпеці підприємства. В: *Творчий пошук молоді курс на ефективність: IX Міжнародна науково-практична інтернет-конференція*, 21 березня, Хмельницький: ХКТЕІ, с. 51-54. (0,15 друк.арк., особистий внесок: 0,10 друк.арк., визначено класифікаційні ознаки ризиків за різними критеріями)

24. Дуб, Б.С. (2018d). Проблеми застосування стратегії блакитного океану в контексті сучасних глобальних викликів. В: *Інноваційне підприємництво: стан та перспективи розвитку: III Всеукр. наук.-практ. конф.*, 29-30 берез. ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана», Київ: КНЕУ, с. 25-27. (0,19 друк.арк.)

25. Дуб, Б.С. (2018e). Міжнародні стандарти управління ризиками в інтегрованих системах менеджменту. В: *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітнянські аспекти: II Всеукраїнська науково-практична конференція* (29-30 березня), Дніпро: НМетАУ, с. 465-468. (0,12 друк.арк.)

26. Дуб, Б.С. (2018f). Наукові засади вивчення економічної безпеки. В: Х Ювілейна Міжнародна науково-практична конференція «*Європейський вектор*

модернізації економіки: креативність, прозорість та сталий розвиток» 18-19 квітня. Частина 1. Харків: ХНУБА, с. 105-107. (0,15 друк.арк.)

27. Дуб, Б.С. (2018g). Альтернативи системному підходу у теоретичному вивченні та практичному забезпеченні економічної безпеки підприємства. В: *Формування освітнього простору в умовах інформаційного суспільства*: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція 26-27 квітня, м. Запоріжжя, Запорізька державна інженерна академія, с. 108-110. (0,28 друк.арк.)

28. Кирилюк Є.М., Дуб, Б.С. (2018h). Матричні методи оцінювання економічної безпеки підприємства. В: *Актуальні проблеми економіки та управління в епоху глобальних викликів і загроз*. Всеукр. наук.-практ. конф., Дніпро, 26-27 квіт. В 2-х томах. Т. 1. Нац. метал. академія України, с. 270-272. (0,11 друк.арк., особистий внесок: 0,07 друк.арк., наведено перелік найбільш популярних матриць)

29. Дуб, Б.С. (2018i). Міжнародний досвід забезпечення економічної безпеки підприємства: кращі практики. В: *Маркетинг та менеджмент у фокусі викликів нової економіки*: Міжнародна науково-практична конференція 26–28 квітня. За заг. ред. проф. І.І. Черленяка. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», с.63-68. (0,3 друк.арк.)

30. Дуб, Б.С. (2018j). Управління знаннями та ризиками з метою інноваційного розвитку системи економічної безпеки підприємства. В: *Молода академія 2018*: Всеукраїнська науково-технічна конференція, 15-16 травня. Дніпро: НМетАУ, Том 2. с. 68. (0,08 друк.арк.)

АНОТАЦІЯ

Дуб Б.С. Розвиток системи економічної безпеки агрохолдингів. – Кваліфікаційна праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 21.04.02 «Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності». – ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». Київ, 2021.

Дисертаційна робота присвячена обґрунтуванню теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій у сфері інноваційного розвитку системи економічної безпеки агрохолдингів. Необхідність вивчення економічної безпеки агрохолдингів як найбільших та найвпливовіших представників агробізнесу України особливо гостро постає під час погіршення світових економічних, політичних, екологічних та інших умов, збільшення кількості потенційних ризиків та масштабів збитків від них.

У роботі запропоновано авторське бачення ключових категорій економічної безпеки та окреслено шляхи ефективного забезпечення економічної безпеки агрохолдингу. Проаналізовано основні якісні та кількісні показники наявних систем економічної безпеки агрохолдингів в Україні за період 2011-2020 рр. Систематизовано ризики агрокомпаній, визначено сучасні тренди економічної безпеки вертикально інтегрованих аграрних структур, узагальнено ретроспективні дані щодо розвитку цих формувань, подано аргументи щодо вдосконалення системи економічної безпеки інтегрованих агроформувань на основі повного врахування

функціональних складників, стратегічних змін в організаційному та інформаційному забезпеченні, використанні інноваційних управлінських інструментів.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, система економічної безпеки підприємства, інноваційний розвиток системи економічної безпеки, агрохолдинг, вертикально інтегровані структури, агробізнес, агросектор, агропромислова компанія, стратегічний менеджмент, фінансовий менеджмент, ризик-менеджмент, управління знаннями та ризиками.

SUMMARY

Dub B.S. Development of agroholdings' economic security system. – The manuscript.

Thesis for obtaining the Candidate of Economic Sciences Degree in specialty 21.04.02 «Economic security of business activity subjects». – University of Economics and Law «KROK». Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the substantiation of theoretical and methodological provisions and practical recommendations in the field of innovative development of the agroholdings' economic security system. The need to study the economic security of agroholdings as the largest and most influential representatives of agribusiness in Ukraine is particularly acute when the world's economic, political, environmental and other conditions deteriorate, increasing the number of potential risks and scale of damage from them.

The author's definitions of the key economic security categories is proposed and the problems of effective enterprise economic security are generalized. An author's approach to the definition has been formed, namely: in essence, the company's economic security has a triune meaning: the state of protection against threats, discipline of management and interdisciplinary science, which find practical application in the management of business entities.

In the section the revision of the terminological apparatus for assessing the enterprise economic security was carried out, the groups of evaluation objects, the approaches and tools were generalized, the economic sector specificity of the research was considered.

The features of economic security of agroholdings for the period of 2011-2020 are determined. Modern economic security trends of vertically integrated agrarian structures are determined, retrospective data on the development of these formations, their strengths and weaknesses are summarized. A ratings overview of Ukrainian agroholdings in terms of reputation, innovation, technology and profitability has been performed. The arguments for improving the economic security of integrated agroformings are based on the full consideration of the functional components. The general economic, financial, personnel, political, legal, informational, production, physical, market and interface risks of agricultural companies are systematized.

The analysis of existing systems of economic security in agroholdings with assets in Ukraine is carried out. It is revealed that the activity of agroholdings in the aspect of enterprise economic security is fragmentary and in fact, it is not yet formed an integrated system. The main characteristics of risk management systems of the five largest

agricultural holdings of Ukraine are revealed, activity indicators are presented and their strategies are generalized.

An integrated assessment of the agroholdings' economic security was carried out on the basis of an analysis of the financial and economic situation by comparing the dynamics of profit, earnings, return on shares, company value, EBITDA, profitability and liquidity ratios, etc. For agricultural companies, a coefficient analysis according to the special method (containing 20 criteria), the calculation of the bankruptcy probability according to traditional and modern approaches (in this category 25 techniques were used) were carried out. Based on research results, the peculiarities of agroholdings' economic security (as a state) and problems in the financial component of the enterprise's economic security system are determined.

Long-term planning, development of a strategic vision for the development of the agroholding' economic security system has been investigated. Based on the analysis, the main interests of the company were clarified, and the activities of strategy implementation should be directed to the satisfaction of the latter. The necessity of elaboration of the strategy of the enterprise's economic security system is proved, providing additional competitive advantages and improving efficiency.

The theoretical, methodological and practical principles of integration-synergetic management are grounded in order to improve the functioning of the enterprise economic security system.

Integration of management systems has become a requirement of modernity for enterprise survival. Several international standards have been identified that can be used in the development of integrated management systems, but none of them takes into account all existing management types. The author's approach to the integration of types of management is formed in order to guarantee the company's economic security – the main ones are risk management, financial, crisis and strategic management, which are supplemented by all types that affect various aspects of the organization's activities (human resources, production, information management, etc.)

The concept of «knowledge management» in the system of economic security is considered. It has been established that the main objective of knowledge management in the context of guaranteeing economic security is to gain knowledge when it is necessary and to apply it successfully in order to level off the impact of hazards, risks and threats.

Keywords: enterprise economic security, system of enterprise economic security, innovative development of the economic security system, agroholding, vertically integrated structures, agribusiness, agro-sector, agro-industrial company, strategic management, financial management, risk management, knowledge and risk management.